

ԻՆՉՊԵ՞Ս ՍՈՒՆԱՆՔ

Posted on October 15, 2009 by Keghart

Category: [Opinions](#)

Հեղինակ՝ Գրիգոր Գրաճեան, Պեյրուժ, 10 Հոկտեմբեր 2009
20 Մայիսի , 1915:

✘ Շոգեկառք մը Պոլսոյ Հայտար փաշա կայարանէն պատրաստ էր ճամբայ ելլելու յատուկ առաքելութեամբ մը: Ոստիկանական խիստ հսկողութեան տակ երկու մաքուր հագուած մարդեր կ'առաջնորդուէին դէպի կայարան: Անոնցմէ տարեցը, լեցուն մարմնով, մազերուն մէջ ճերմակի տիրապետող ներկայութեամբ, անձկոտ եւ հոգեկան ծանր վրդովումի մէջ էր: Դեմքին արտայայտութեան մէջ կար զարմանք, զայրոյթ, վախ: Երկրորդը, աւելի հանդարտ, խրոխտ կեցուածքով, կը պահէր իր պաղարիւնութիւնը: Երկու պատկառելի անձնաւորութիւնները կալանաւոր կը տարուէին Տիարպէքի, ներքին գործոց նախարարին հրահանգով, ներկայանալու պատերազմական ատեանին առջեւ:

Հեղինակ՝ Գրիգոր Գրաճեան, Պեյրուժ, 10 Հոկտեմբեր 2009
20 Մայիսի , 1915:

✘ Շոգեկառք մը Պոլսոյ Հայտար փաշա կայարանէն պատրաստ էր ճամբայ ելլելու յատուկ առաքելութեամբ մը: Ոստիկանական խիստ հսկողութեան տակ երկու մաքուր հագուած մարդեր կ'առաջնորդուէին դէպի կայարան: Անոնցմէ տարեցը, լեցուն մարմնով, մազերուն մէջ ճերմակի տիրապետող ներկայութեամբ, անձկոտ եւ հոգեկան ծանր վրդովումի մէջ էր: Դեմքին արտայայտութեան մէջ կար զարմանք, զայրոյթ, վախ: Երկրորդը, աւելի հանդարտ, խրոխտ կեցուածքով, կը պահէր իր պաղարիւնութիւնը: Երկու պատկառելի անձնաւորութիւնները կալանաւոր կը տարուէին Տիարպէքի, ներքին գործոց նախարարին հրահանգով, ներկայանալու պատերազմական ատեանին առջեւ:

Ապրիլ 11-էն սկսեալ Պոլսոյ մէջ խորհրդաւոր ձերբակալութիւններ տեղի կ'ունենային յայտնի մտաւորական հայերու՝ առանց ինայելու տարիք, դիրք եւ քաղաքական կապեր: Օսմանեան խորհրդարանի անդամ Գրիգոր Չօհրապ տենդագին աշխատանքի մէջ էր՝ բարեխօսելով, որպէսզի կալանաւորները ազատ արձակուին: Օրնիբուն կիներ, մատղաշ տղաք եւ հարազատներ աղերսագին կը հայցէին անոր միջնորդութիւնը: Հանդարտաբարոյ Չօհրապ կորսնցուցած էր իր իրաւաբանի ինքնավստահութիւնը եւ տեւապէս ջղագրգիռ վիճակ մը ուներ: Ան կը զգար հարցին ահաւորութիւնը եւ նոյնիսկ վտանգը իր անձին հանդէպ. սակայն, առանց անսալու բարեկամներու թելադրանքին՝ հեռանալու երկրէն, յանդուքն կեպով կը շարունակէր իր բողոքը արտայայտել ուր որ անհրաժեշտ էր: Ան պահանջատերի իր վերջին արտայայտութիւնը կ'ունենայ հթափատի ընդհանուր քարտուղար Միհրդատ Շիւքրի պէյի եւ ներքին գործոց նախարար Թալէաթ պէյին ներկայութեան, դատապարտելով հայերու նկատմամբ գործադրուող անընդունելի ոճիրները:

- Օր մը ապահով եղէք որ հաշիւ պիտի պահանջուի ձեզմէ եւ դուք պիտի չկարենաք արդարացնել ձեր արարքները:
Թալէաթ պէյ հեգնանքով կը հարցնէ.

- Ո՞վ պիտի պահանջէ այդ հաշիւը:

- Ե՛ս՝ կը պատասխանէ Չօհրապ՝ խորհրդարանի մէջ իբր հայ երեսփոխան, ձեզմէ հաշիւ պիտի պահանջեմ:

Նոյն օրը, մայիս 20-ին կը ձերբակալուի Չօհրապ, Կարնոյ երեսփոխան Վարդգէսի (Յովհաննէս Սերինկիլեան) հետ եւ երկուքով կը տարուին կայարան, հարցաքննութեան պատրուակով դրկուելու Տիարպէքիր:

Գնացքի առաջին հանգրուանը կ'ըլլայ Քոնիա քաղաքը: Սուլիսաւոր ոստիկաններ Օսմանեան խորհրդարանի երկու հայ ներկայացուցիչները կ'առաջնորդեն ախոռ մը, աւելի եւս անարգելու ու նուաստացնելու համար զանոնք: Կուսակալին բարեխօսութեամբ եւ միջնորդութեամբ, սակայն, արտօնութիւն կը տրուի Չօհրապի եւ Վարդգէսի, մնալու պանդոկի մը մէջ: Պանդոկի գերմանուհի տնօրէնուհին, որ որպէս դասատու Պոլսոյ մէջ քանիցս հիւրասիրուած էր Չօհրապի տան մէջ, յատուկ հոգածութիւն ցոյց կու տայ կալանաւորներուն եւ մասամբ մը կը մեղմէ անոնց հոգեկան ծանր տագնապը:

Չօհրապ, օգտուելով կուսակալին բարեացակամութենէն, կը ջանայ արտօնութիւն ինդրել մնալու Գոնիա, սակայն ներքին գործոց նախարարէն հրաման կու գայ անյապաղ շարունակել երթը դէպի Տիարպէքիր: Այս ճնշիչ մթնոլորտին մէջ Չօհրապ կ'անհանգստանայ եւ բժշկական խնամքի պէտք կ'ունենայ: Հազիւ կազդուրուած՝ կալանաւորները ճամբայ կը հանուին դէպի Ատանա: Հոն եւս, խիստ հսկողութեան տակ, ազգին ներկայացուցիչները կ'առաջնորդուին արգելարան: Թէեւ ընկճուած, սակայն առանց կորսնցնելու իր սրամտութիւնը, Չօհրապ կը յարէ զիրենք դիմաւորող գոմիսերին.

- Տիւն մէպուս, պու կիւն մահպուս: (Երէկ երեսփոխան, այսօր բանտարկուած):

Յաջորդ հանգրուան՝ Հալէպի մէջ, Չօհրապ կը դիմէ տեղւոյն կուսակալին եւ Սուրիոյ բանակի հրամանատար ու ծովային նախարար Ճէմալ փաշային թախանձագին ինդրելով, որպէսզի միջամտեն Թալէաթի մօտ: Եւ իսկապէս, ազդուած Օսմանեան խորհրդարանի ներկայացուցիչներուն խօսքերէն, կուսակալն ու Ճէմալ կը հեռագրեն Թալէաթի՝ որպէսզի մինչեւ պատերազմի աւարտը, հայ «մէպուս»ները մասն Հալէպ, սակայն Թալէաթի պատասխան հեռագիրը կը հրահանգէ շարունակելու երթը դէպի Տիարպէքիր:

Կռահելով գալիքը՝ Չօհրապ կը գրէ իր ընտանիքին:

- Հալեալէն Տիարալէքի ճամբան լեցուն է վտանգներով, նայեցէք որ fait accompli-ի մը առջեւ չգտնուիք: Նոր լուսինը տեսայ եւ ձեռնէ մէկը չկար քովս: Ինծի այնպէս կու գայ որ ձեզի այլեւս պիտի չտեսնեմ:

Մինչ այդ՝ ամէն կողմէ դիմումները կը շարունակուին ազատ արձակելու խորհրդարանի հայ ներկայացուցիչները: Հալեալէն՝ Չօհրապ կը գրէ Շէյխ Էլ Իսլամ Խէյրի Էֆէնտիին Պոլսոյ մէջ. տիկին Չօհրապ աղերսագին կը դիմէ չորս դին. իսկ զաւակը, որ կ'ապրէր Ռումանիա, կ'երթայ Պերլին Խալիլ եւ Ճաւիտ պէյերու միջնորդութիւնը խնդրելու, սակայն այս բոլորը անօգուտ:

Վերջապէս, կառաչարը կը հասնի Ուրֆա: Չօհրապ ընկճուած հոգեպէս եւ ֆիզիքապէս, անկարող կ'ըլլայ շարունակելու ճամբան: Բայց, հետեւելով նախապէս ծրագրուած դաւի մը, իր այդ հիւանդ վիճակին մէջ, ճամբայ կը հանեն Չօհրապը եւ իր գաղափարի, կեանքի, ճակատագրի ընկերը՝ Վարդգէսը:

Կառախումբը այժմ սուրալով կը ճեղքէր կանաչ դաշտերը դէպի խորհրդաւոր հանդիպում: Չօհրապ մերթ կը դիտէր պատուհանէն դուրս գարնանային յուսադրիչ տեսարանը, մերթ իր դիմաց նստած, դեմքի խիզախ արտայատութեամբ, հոգիի հանդարտութեամբ Վարդգէսը: Չգալով պատահելիքը՝ ան ոչ մէկ վայրկեան կ'ուզէր վատնել իր շատ սիրած կեանքէն: Տեւապէս կը խօսէր անցեալէն. յիշելով իր վրայ մեծապէս ազդած ուսուցիչները՝ Թովմաս Թերզեան եւ Ծերենց: Բուն կերպով կ'արտայայտուէր Մինաս Չերագի եւ Ներսէս Վարժապետեան պատրիարքին դեմ՝ անոնց հայկական հարցին հետապնդման սխալ գործելակերպին կապակցութեամբ: Կը խօսէր ազգային գերագոյն շահերուն մասին՝ մէջբերելով բաժիններ իր La Question Arménienne ուսումնասիրութենէն, Marcel Léart ծածկանունով ստորագրուած: Պահ մը մոռցած իր անձուկ վիճակը, կը ցաւակցէր գաւառացի հայուն՝ յիշելով իր « Խղճմտանքի ձայներ» եւ « Լուռ ցաւեր» պատմուածքներէն դրուագներ:

Կը մտաբերէր 1909-ի Ատանայի ջարդի ահաւորութիւնը եւ ստեղծած տագնապը: Այո, ինք վերլուծումով մը, աղետը վերագրած էր նախկին իշխանութեան՝ սուլթանի բռնապետական տիրակալութեան վերջին ցնցումը: Ան արդարացուցիչ էլքեր փնտռած էր Իթիհատի համար, որպէսզի նոր իշխանութեան, այսինքն երիտ-թուրքերուն եւ հայութեան հետ կամուրջները բաց պահուէին: Օրին սխալ էր այդ քայլը, հաւանաբար. սակայն այն օրերուն ա՛յդ էր պետք: Եւ վերջապէս, որպէս Օսմանեան խորհրդարանի ներկայացուցիչ, կը յուսար, կը բաղձար տեսնել լուսաւոր ապագայ մը հայութեան եւ կայսրութեան համար: Մտքին մէջ իր պատկանելիութիւնը, իր հայ արմատները եւ Օսմանցի քաղաքացիի իրողութիւնը կը համընկնէին, թէեւ բացայայտ էին կեղեքողն ու անիրաւուածը, հարստահարողն ու զոհը: Սակայն՝ ի շահ երկրին եւ ժողովուրդին, պետք էր արդար եւ գոհացուցիչ լուծում մը գտնուէր հարցերուն, եւ ժամանակն էր որ Թուրքը գիտակցէր, թէ հայը օգտակար ներկայութիւն է երկրին համար: Հակառակ իր ժողովուրդին կրած ծանր լուծին, ինք կը շարունակէր հաւատալ հայ-թուրք

բարեկամութեան, գոյակցութեան եւ այլ ելք չէր տեսներ երկու ժողովուրդներուն համար:

Երկար չի տեսեր Չօհրապի մենախօսութիւնը: Անոր մտքի թելը կը փրթի կառախումբին յանկարծական կանգնումով: Ժպիտ մը կ'ուրուագծուի Վարդգէսի դէմքին վրայ՝ կռահելով պատահելիքը, իսկ Չօհրապի դէմքին կը վերադառնայ վախի արտայայտութիւնը: Մի քանի վայրկեան անոնք անձկագին սպասման մէջ են: Կը լսեն մարդոց խօսակցութիւնը եւ ահաւասիկ կառք բարձրացած են իթթիհատական կուսակալներու ճամբորդական տարագով երկարահասակ «չէթէ» մը իսկ ետեւէն թխադէմ, միջահասակ ուրիշ մը: Անոնք բռնի ուժով վար կ'առնեն երկու խորհրդարանականները: Վարդգէս անմիջապէս կը ճանչնայ նիհարակազմը՝ Չերքեզ Ահմետը, եւ կը յարէ.

- Շատ աղէկ, Ահմետ պէյ, մեզի այս բանը կ'ընէք կոր, սակայն արաբներուն ի՞նչ պիտի ընէք: Ձեզմէ անոնք ալ գոհ չեն:

- Ատիկա քու գիտնալիք գործդ չէ, կ'ըսէ ոճրագործը եւ «մաուզեր»ի մէկ գնդակով կը պայթեցնէ Վարդգէսի ուղեղը: Յետոյ մարդասպանը իր իսկ բառերով կը նկարագրէ գործած ոճիրը.

- Չօհրապը ձեռք անցուցի: Ոտքիս տակը առի, խոշոր քարով մը գլուխը ճզմեցի, ճզմեցի, ճզմեցի մինչեւ որ սատկեցաւ:

Օրեր ետք, ներքին գործոց նախարարութիւնը, տիկին Չօհրապին կը յանձնէ բժշկական վկայագիր մը, Ուրֆայի թաղապետական բժիշկ Թահսիհի ստորագրութեամբ, 7 յուլիս թուակիր, ուր վերջինս կը վկայէր, թէ ինք Ուրֆայի մէջ կանչուած էր պանդոկ, քննելու համար երեսփոխան Չօհրապը, որու առողջական վիճակը ծանր որակած էր: Իսկ Տիարպեքիի ճամբուն վրայ, ըստ իր վկայագրին՝ սրտի հիւանդութենէն կաթուածահար եղած էր Գրիգոր Էֆենտին, եւ ինք անձամբ տեսած ըլլալով մահացողը, բժշկականօրէն կը հաստատէր սոյն տեղեկագիրը:

Իսկ երկրորդ հաստատագրով մը՝ Քիւրքճի Վանես Օղլու հայրապետ քահանայ ստորագրութիւնը կրող, իբրեւ թէ Ուրֆայի հայոց եկեղեցւոյ վարդապետներէն, կը բնորոշէ թաղման արարողութիւնն ու եկեղեցական կարգը, առանց յիշատակելու թէ որո՛ւ մասին կ'ակնարկուէր եւ ո՛վ էր թաղուողը:

Որպէս մտաւորական եւ հրապարակագիր՝ Գրիգոր Չօհրապ կ'ապրէր գաւառացի հայուն չարչարանքն ու հիւժանքը: Որպէս իրաւագետ՝ ան պաշտպանն էր իրաւագրկուածին. իսկ Օսմանեան խորհրդարանին մէջ որպէս հայութեան ներկայացուցիչ՝ Չօհրապ «զարդ»ն էր այդ խորհրդարանին. իր պերճախօս ճառերով, յանդուգն ելոյթներով, Օսմանցի ժողովուրդին իրաւունքը պաշտպանելու ընդմեջէն՝ հայրենիքին գերագոյն շահերը փնտռելով: Ա՛յս էր տիպար քաղաքացիի իր հասկացողութիւնը եւ եղբայրաբար, համերաշխաբար ապրելու իր տեսլականը:

Անյայտ մնաց Չօհրապի, Վարդգէսի եւ վեց հարիւրէ աւելի հայ մտաւորականներու

դամբանները՝ ինչպես նաեւ մէկ ու կէս միլիոն հայերու շիրիմները: Իսկ այդ ո՞ր երկիրն էր որու կառավարութիւնը կը սպաններ, տեղահան կ'ըներ ի'ր իսկ քաղաքացին, հլու եւ աշխատասեր քաղաքացին, որու յանցանքը եղած էր արդարութիւն, հաւասարութիւն, ապահովութիւն պահանջելը:

Ինչքա՞ն Չերքեզ Ահմետներ մղուեցան սպանելու իրենց դրացիները, բարեկամները, համաքաղաքացիները եւ իւրացուցին անոնց ինչքերն ու կալուածները՝ հետեւելով կառավարութեան ցուցմունքներուն:

Ինչպե՞ս մոռնանք:

* * * * *

Թուրք պատմագիր Ահմետ Ռէֆիքի, որ ոճրագործին բառերով նկարագրած է Չօհրապի վայրագ սպանութիւնը իր « Երկու կուսակցութիւն եւ երկու ջարդ» վերնագրով յօդուածներուն մէջ կու տայ նաեւ Չերքեզ Ահմետի եւ անոր օգնական՝ միւլագեմ խալիլի կալանաւորման մանրամասնութիւնները:

Այս երկու «չեթե» պետերը, կը ձերբակալուին Գարահիսարի մէջ եւ կը տարուին Եսկիշեհիր: Չերքեզ Ահմետ, ընդվզած եւ շուարած իրենց հանդէպ կատարուածէն հարց կու տայ թե՛ իրեն նման, հայրենիքին այդքան ծառայութիւններ մատուցած մէկը, ինչպե՞ս այս վարմունքին կ'արժանանար:

- Ես, կ'ըսե Ահմետ, այս հայրենիքին ծառայութիւն մատուցեցի: Գացէ՛ք, տեսէ՛ք, Վանը եւ շրջակայքը մէկ հատ հայու չէք կրնար հանդիպիլ, մինչ Պոլսոյ մէջ նստող՝ Թալեաթի նման մարդիկ, զիս այս ձեւով հսկողութեան տակ կ'առնեն:

Հայկական ջարդերը գործադրող, մանաւանդ Չօհրապի եւ Վարդգեսի նման ականաւոր մարդոց սպանութիւնները ձեռնարկող Ահմետ, ակնյայտ փաստ էր եւ չեզոքացման արժանի: Այս իսկ պատճառաւ ան կախաղան կը բարձրացուէր, որպէսզի Իթթիհատի ղեկավարութիւնը անհետ կորստեան մատնէ կարեւոր վկայ մը իր ոճրային հրահանգներուն:

Եթէ այդ օրերու Երոպան չէր ուզեր հայերու աղերսը մտիկ ընել, նուազագոյնը պետք է կարդացած ըլլար Չօհրապի 1913-ին, հայկական դատին նուիրուած՝ անոր վերլուծումները՝ la question Arménienne-ի մէջ ուր, « թէ ինչո՞ւ թուրք կառավարութիւնը ի վիճակի չէ բարենորոգումները իրագործելու» գլուխին տակ կու տայ հետեւեալ մատնանշումը.

- Նուազագոյն ճիգի օրէնքով՝ թուրքը պատերազմիկ արհեստը կը նախընտրէ ուրիշ ամէն զբաղումէ: ... Որպէս պատերազմական աւար, ձեռք բերած հողերն ու հարստութիւնները զինք հեռու պահած են արտադրական ամէն գործունեութենէ: ... Թուրքը պետք էր դիմեր ուրեմն զանգուածային ջարդերուն՝ դանդաղեցնելու համար քրիստոնէայ տարրին գործունեութիւնը, նոյնիսկ ստիպել զայն լքելու երկիրը, որպէսզի

անոնց ինչքը մնայ թուրքին: ... Թուրքիոյ մէջ կատարուող ջարդերը որպէս պատահական աղետներ չեն ներկայանար, ուրեմն, այլ որպէս տնտեսական երեւոյթներ, որոնք միայն հաշտ աչքով կրնան դիտուիլ թուրք կառավարութեան կողմէ:

Չօհրապին եւ հայութեան համար, թէեւ ուշ, սակայն թուրքին հետ գործակցութեան եզրեր փնտռողներուն համար Գրիգոր Չօհրապի խօսքերը կը պահեն իրենց այժմեականութիւնը:

*****

***

*

19 Յունուար , 2007

Պոլսոյ խճողուած ուրբաթ օրերէն մէկն է: Կեսօրուան ճաշի դադարը առնելու համար մարդիկ կ'ուզեն տեղ ապահովել արագ սպասարկող ճաշարաններու մէջ:

Երիտասարդ մը, «Օսմանպէյ» մեթրոյի կայանէն դուրս կու գայ եւ քայլերը կ'ուղղէ դէպի թաղամասի դրամատունը: Ան կանգ կ'առնէ ճաշարանի մը առջեւ եւ պահ մը կը դիտէ ներս, կարծես նշան մը սպասելով հոն նստող անձէ մը: Կը սկսի երթեւեկել մայթին վրայ, աչքը յարած թաղին երկու անկիւնները սպասող մարդոց, որոնք նշաններով կը հաղորդակցին իր հետ: Ապա ան, կանգնած դրամատան առջեւ, անձկագին կը հետեւի անցորդներուն: Շաբաթ մը առաջ ան Տրապիզոնէն եկած էր Պոլիս «յատուկ» առաքելութեամբ մը: Մի քանի օր անցուցած էր ընտելանալով թաղերուն, ապա, ինքզինքը ներկայացնելով որպէս Անգարայի համալսարանի ուսանող, տեսակցութիւն մը խնդրած էր «Ակօս» թերթի խմբագիր Հրանդ Տիկնէն: Անոր դիմումը կտրուկ մերժուած էր: Այժմ, կեցած թերթի խմբագրատան կից, դրամատան առջեւ, ձեռքը վերարկուին գրպանը, կը սպասէր դարանակալ:

Թաղամաս մը անդին, շրջանի ժողովուրդին ծանօթ, միջին տարիքի անձ մը արագ քայլերով կ'ուղղուէր դէպի «Ակօս», մերթ ընդ մերթ բարեւելով ծանօթներու եւ անցորդներու: Գոհունակութեան ժպիտ մը կար դէմքին վրայ: Յաջող անցած էր «Screamers» ի առաջին ցուցադրութիւնը, ուր ինք դէմ կ'արտայայտուէր թուրքերու ցեղասպանութեան մերժումին, ինչպէս նաեւ իրեն հանդէպ յարուցուած դատական միջոցառման, թիւ 301 յօդուածի տրամադրութեան համաձայն: Չարմանալի է՝ ուրկէ՞ եւ ինչո՞ւ այս վայրկեանին կը յիշէր Թուրքիայի բանակավայրը, ուր ծնողագուրկ հայ փոքրիկներ կը պատսպարուէին, ստանալով նախնական ուսում, կրթութիւն եւ հայեցի դաստիարակութիւն: Հոն, այդ «գեմբ» ին մէջ, առ նուագն 20 տարի տենդագին աշխատած էր բարելաւելու կեցութեան պայմանները: Հոն էր որ մտերմացած էր մանկութեան մտերիմ ընկերուհիին՝ Ռաքելին, եւ նոյն վայրին մէջ ամուսնացած էին: Հոն էր որ իր գաւակները աշխարհ եկած էին, սակայն գիտութեան իշխանութիւնը պատրուակ մը բռնելով փակած էր Կետիկ փաշայի Հայ Աւետարանակցական

Եկեղեցիին պատկանող սոյն կալուածը: Այս դէպքը շատ ազդած էր իր վրայ: Հակառակ իր դիմումներուն Թրքական մարդու իրաւանց կազմակերպութեան՝ արդիւնքը եղած էր ժխտական:

Կը յիշէր «Ակօս»ի առաջին համարը, որ լոյս տեսած էր 5 ապրիլ, 1996 ին, Ս. Չատկունան տօնին, որպէս նուէր թուրքիոյ հայ համայնքին: Սկսելով 2000 տպաքանակով, թերթին բաժանորդներուն թիւը բարձրացած էր 6000ի: Այս բոլորը ինչո՞ւ կը յիշէր: Մտածո՞ւմ մը կար արդեօք, որ կը չարչարէր միտքը: Եւ ինչո՞ւ չըլլար: Ինք «Ակօս»ին մէջ եւ իր հրապարակային ելոյթներով չէր վարանած Թուրքիոյ մէջ հայոց հանդէպ կատարուած ոճիրները «ցեղասպանութիւն» որակելու:

- Եթէ ես գրեմ (հայկական) ցեղասպանութեան մասին, թուրք գինուորականները կը նեղանան: Ես կ'ուզեմ հարց տալ, թէ ինչպէ՛ս կարելի է յեղաշրջել այս պատմական տագնապը՝ խաղաղութեան: Անոնք չեն գիտեր, թէ ինչպէս կարելի է լուծել հայկական հարցը:

Այս եւ նման մտքեր ան յաճախ արտայայտած էր «Ակօս»ի խմբագրականներուն մէջ՝ ինքզինք թիրախ դարձնելով ծայրայեղական թուրքերուն ամբաստանութիւններուն, ատելութեան եւ յաճախակի դատական հետապնդումներու: Պէ՞տք էր արդեօք մեղմացներ իր գաղափարները: Ո՛չ, բնա՛ւ, ինք որպէս թուրքիոյ քաղաքացի, իր ազատ մարդու ազատ կարծիքները ունէր եւ պարզապէս զանոնք կը փոխանցէր շրջապատին: Եւ այս՝ ի շահ Թուրքիոյ, երկրին մէջ ապրող տարբեր տեսակ ազգութիւններուն եւ վերջապէս որպէս հայ համայնքի զաւակ, իր մտքերը պէտք է սատարէին հայ-թուրք հասկացողութեան եւ խաղաղ գոյակցութեան: Գիտակից ժողովուրդ մը, իր անցեալի հարցերու բարուք լուծում տալով, կը նպաստէ իր երկրի հզօրացման: Այս էր տիպար քաղաքացիի իր մտածումը եւ պարտականութիւնը: Անշուշտ որ ինք համաձայն չէր եւ այդ իսկ պատճառաւ լուռ կը մնար թուրքիոյ ազգային քայլերգի հետեւեալ բաժնին . « ... ժպտալ է պէտք իմ հերոսական ցեղիս համար»: Ո՛ր էր հերոսութիւնը այս ցեղին: Եթէ ըսուէր « ... ժպտալ է պէտք իմ չարաչար աշխատող ժողովուրդիս..» այն ատեն կը մասնակցէր քայլերգին: Իսկ այն բաժնին մէջ, թէ՛ «Ես թուրք եմ, պատուաւոր եւ չարաչար աշխատող» , այո, կ'ընդունէր:

«Պատուաւոր եւ չարաչար աշխատող»ը սակայն, ոչ թէ «Ես թուրք եմ» այլ «Թուրքիայէն եմ»:

Այս կեցուածքը կը բաժնէին նաեւ իր թուրք բարեկամները, անտեղի եւ հակասական գտնելով զանոնք: Սակայն ինք մարդու եւ քաղաքացիի իրաւունքները պաշտպանող իր բարեկամներէն եւ իրեն զօրակցողներէն անելի խոցելի էր : Մօտ շաբաթ մը առաջ կը գրէր « Ինքզինքս վախի մէջ կը գտնեմ, ինչպէս աղաւնի մը, սակայն գիտեմ թէ այս երկրի ժողովուրդը բնաւ վնաս չի հասցներ աղաւնիի մը»:

Արդէն հասած էր «Ակօս»ի մուտքին, երբ ետեւէն, գլխուն կպած ատրճանակի պայթում

մը խլացուց ականջը եւ կտրեց անոր մտքի շարժապատկերը: Երկրորդ եւ երրորդ պայթումները չլսեց: Մուկ պաստար մը իջաւ աչքերուն եւ երեսն ի վար փռուեցաւ գետին: Չլսեց նաեւ կրակողին բացականչութիւնը.

-Կէվուրը (անհաւատը) սպաննեցի:

Լուրը կայծակի արագութեամբ տարածուեցաւ «Ակօս»ի մայթէն, աշխարհի չորս կողմերը.

« Հրանդ Տիկը սպաննուած է»:

Հրանդ Տիկը կորուստը ծանր կը կշռէ ոչ միայն Թուրքիոյ հայ համայնքին վրայ, այլեւ միլիոնաւոր մարդոց, ամէն տեսակ ազգութիւններու պատկանող՝ քիւրտ, թուրք, յոյն... որոնց պաշտպանն էր: Ան կը մղէր իր ազգակիցները աւելի լայն մասնակցութեան մը երկրի բոլոր ոլորտներուն մէջ: Օրինական միջոցներով կը պայքարէր հայ համայնքին ապահովելու անոր իրաւունքները, որոնց առաջնահերթն էր ցեղասպանութեան ճանաչումը Թուրքիոյ կողմէ:

Իր այս տեսակի մտքերն ու աշխատանքը հաշտ աչքով չդիտուեցան իշխանութեան եւ թուրք ծայրայեղականներուն կողմէ, որոնք քարոզչական արշաւ մը կազմակերպեցին իր դէմ՝ ներկայացնելով զինք որպէս երկրին թշնամի:

- ... Այժմ անոնք, իրենց սուտ եւ սխալ տեղեկութիւններով ստեղծած են շրջանակ մը մեծ թիւով մարդոց, որոնք զիս կը նկատեն թուրքերու դիմագիծը արատաւորող մէկը:

- Օրագիրս եւ համակարգիչիս ուղեղը լեցուած են բարկութեան եւ սպառնալիքի արտայայտութիւններով այս շրջանակի մարդոցմէ:

Տիկը սպանութենէն մի քանի օր ետք ոստիկանութիւնը կը ձերբակալէր 17- ամեայ երիտասարդ մը՝ Օկիւն Սամասդ անունով, որ կը խոստովանէր իր կատարած արարքը: Անոր կողքին կը կալանաւորուէին այլ մեղսակիցներ, որոնք կ'անչուէին սպանութեան:

Սակայն ձերբակալուեցա՞ւ արդեօք իսկական ոճրագործը:

Հրանդ Տիկը թաղման արարողութիւնը կատարուեցաւ 23 յունուար 2009-ին, Գումքափուի սուրբ Աստուածածին պատրիարքական եկեղեցիին մէջ:

Յուդարկաւորութեան երթը, վերածուեցաւ ցոյցի արտայայտութեան բազմահազար մասնակցողներու կողմէ, որոնք կը կրէին փոքր պաստարներ՝ « բոլորս ալ հայ ենք», « բոլորս ալ Հրանդ Տիկը ենք», « 301-ը ոճրագործն է» լոզունգները՝ քրտերէն, թրքերէն եւ հայերէն լեզուներով:

Գրիգոր Զօհրապ եւ Հրանդ Տիկը, տարբեր ժամանակներու մէջ ապրած հայեր, ունեցած են նոյնանման մտածումներ, պայքարելու ոճ եւ վայրագ վախճան, միեւնոյն տեսակի ոստիկանական իշխանութիւններու կողմէ:

հնչալէ՞ս մոռնանք:

Յարգանք անոնց պայքարող կամքին:

Գ. Գրաճեան, Պէյրուզ, 10 Հոկտեմբեր, 2009

Օգտագործուած աղբիւրներ՝

- Ալպոյաճեան Ա, « Անհետացող դէմքեր, Գրիգոր Չօհրապ, իր կեանքը եւ իր գործը », Կ. Պոլիս, 1919, տպ. Վ. եւ Հ. Տէր Ներսէսեան եղբ.:
- Չօհրապ Գ, « Հայկական հարցը փաստաթուղթերու լոյսին տակ », Պէյրուզ 1973, Շիրակ հրատարակչատուն:
- Լրատուական միջոցներ Հրանդ Տիկնի կեանքի, գործի եւ սպանութեան մասին:

